

А. В. Жарова,

к. е. н., старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник відділу економічних проблем екологічної політики,
ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України"

СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНА ТЕОРІЯ РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ*

У статті розглянуто теорії розміщення продуктивних сил, визначено основні фактори, що зумовлюють розвиток теорії, її зміни та взаємовплив з іншими науковими напрямками, зокрема, такими як економіка природокористування та екологізація економіки. Запропоновано основні підходи до визначення структурно-динамічної теорії розміщення продуктивних сил.

In the article the theories of productive force studying is analyzed, the basic factors of theory's development in conditions of theory ontogenesis and impacts of others theories and up-to-date mainstreams including environmental economics and ecologization of economy are represented/ The main approaches to formatting the structural-dynamic theory of productive forces are proposed.

Ключові слова: розміщення продуктивних сил, структурно-динамічна теорія, екологізація економіки, сталий розвиток.

Key words: productive forces studies, structural-dynamic theory, ecologization of economy, sustainable development.

ВСТУП

В українській науковій думці багато уваги приділяється місту та значенню продуктивних сил у розвитку та функціонуванні народногосподарського комплексу. Основним законам та закономірностям розміщення продуктивних сил присвячено роботи П. Борщевського [1], С. Іщука [2], М. Фащевського, А. Чернюк [3] та ін.; проблематика розміщення продуктивних сил з позицій регіоналістики та соціально-економічної політики держави розкривається у працях З. Герасимчук, Б. Данилишина [4], С. Кравціва [5], С. Харічкова [6] та ін.; особливості організації ефективного функціонування окремих галузей економіки — у роботах П. Гамана [7], В. Герасимчука [8], А. Дейнеко, П. Коренюка [9] та ін.; проблеми державної безпеки в контексті розміщення продуктивних сил — у дослідженнях О. Бутрим [10], С. Волошина [11], О. Ральчука [12] та ін. Втім, стрімкий розвиток суспільства та поєднання у динаміці глобалізаційних, трансформаційних і кризових явищ спричинюють еволюцію самих продуктивних сил, нашого сприйняття їх структури та значення. Тому дослідження продуктивних сил, зокрема екологічної складової їх економічного розвитку, залишаються актуальними.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Необхідність та актуальність сталого розвитку суспільства не підлягає сумніву, проте вимагає пошуку нових шляхів для втілення, безперервного вдосконалення або створення дієвих механізмів, а також широкою співпраці. Очевидним є й той факт, що розвиток таких механізмів, інструментів, заходів на теренах однієї країни є неефективним, також не є ефективною і спроба розв'язати екологічні проблеми в рамках окремої галузі чи сектора або зусиллями спеціалізованого міністерства. Сучасне суспільство характеризується постійним

розвитком, що відбувається під впливом екзогенних факторів та структурними змінами. Вищенаведене зумовлює необхідність розвитку структурно-динамічної теорії на стику економіки природокористування та розміщення продуктивних сил, зокрема визначення теоретико-методологічних підходів до формування такої теорії.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

В економічній науці виділяють декілька підходів до розуміння сутності, структури та ролі продуктивних сил.

У найбільш широкому розумінні визначення продуктивних сил надається у працях німецьких вчених А. Мюллера та Ф. Листа. Продуктивні сили — усі духовні та тілесні надбання та здобутки, що має нація [13]. Важливим, з позиції дослідників, є не те, що нація може назвати своєю власністю максимальну кількість матеріальних цінностей і благ, а всебічний максимальний розвиток продуктивних сил.

На думку американських вчених А. Сміта, Д. Рікардо, продуктивні сили — одне з основних понять класичної політичної економії. У цьому контексті історія розвитку людства являє собою процес зміни, розвитку і вдосконалення засобів праці, людей, їх виробничого досвіду, навичок до праці, вміння користуватися знаряддями праці. Тому рівень розвитку продуктивних сил виступає як найважливіший критерій і найбільш змістовний показник суспільного прогресу.

Продовження ця теза знайшла у роботах К. Маркса і Ф. Енгельса [14, с. 400—421], в яких виокремлюються три форми продуктивних сил: природні, суспільні та загальні, які змінюються з історичним розвитком людства. Перехід від однієї форми до іншої супроводжується тех-

* Матеріал підготовлений і публікується у рамках проекту № GP/F32/0093 "Структурно-динамічні процеси в системі регулювання природоохоронної діяльності" за підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень України.

Таблиця 1. Класифікація продуктивних сил

Види класифікації	Складові
Загальна	Населення, предмети і знаряддя праці, природні ресурси, виробництво, сфера послуг та ін.
Економіко-відтворювальна (за Б.М. Данилишиним)	- матеріальний капітал (машини, обладнання, будівлі); - неречовий капітал (технології, дослідження, розробки, знання); - людський капітал (майстерність, здоров'я, освіта, вміння, навички); - природний капітал (навколишнє природне середовище); - суспільно-політичний капітал (законність, безпека, свобода)
Поелементна (за В.І.Вернадським)	- сили, що пов'язані з створеннями природи (родючість ґрунтів, лісові багатства, тваринний світ, продукти рослинності, рибні багатства тощо); - різноманітні джерела енергії (сили водоспадів, рік, вітру, природних газів, морських припливів тощо); - природні ресурси, що зосереджені в надрах землі (руди металів, горючі гази, мінеральні джерела, нафта тощо)
За речовим складом	Речові, неречові, людські
Економіко-технологічна	Основні, допоміжні, супутні
За походженням	Природні, суспільні та загальні

ніко-технологічним, економічним, інтелектуальним розвитком людини, а продуктивні сили є і продуктом, і виробником багатства.

Філософське визначення продуктивних сил: відображення активного ставлення людей до природи, системи суб'єктивних та матеріальних факторів, які виконують "обмін речовин" між суспільством та природою [15, с. 247].

З позиції класичної економіки, продуктивні сили — фактори, які забезпечують перетворення природної речовини відповідно до потреб людей, створюють матеріальні і духовні блага і визначають продуктивність суспільної праці [16, с. 115—119].

Згідно з більшістю дефініцій, продуктивні сили виступають серцевиною економічної системи, становлять її матеріальну основу. Втім, як зазначає К. Кривенко, розглядаючи місце людини в системі виробництва, слід пам'ятати, що вона є фактором виробництва і його основною продуктивною силою [17, с. 57]. Без людини, людського фактора виробництво неможливе. По-перше, людина оживляє речові фактори виробництва, приводить їх у рух. По-друге, людина також є творцем більшості відтворюваних засобів виробництва, таких як машини, сировина, інструменти, споруди, будівлі тощо. По-третє, людина організує виробництво матеріальних благ і послуг відповідно до своїх потреб, тобто забезпечує цілеспрямоване функціонування всієї системи продуктивних сил суспільства.

Узагальнення наукових розробок українських і зарубіжних вчених у галузі теорії продуктивних сил ілюструє, що дослідження сутності продуктивних сил ґрунтується на їх поелементній структурі (табл. 1).

Зауважимо, що сучасні продуктивні сили виступають у двох формах: 1) безпосередніх органів матеріального виробничого процесу; 2) духовно-соціальних продуктивних сил. Перша форма продуктивних сил є первинною, тобто базою, на якій здійснюється розвиток духовно-соціальних продуктивних сил. Друга форма забезпечує духовне оволодіння світом, а саме: розвиток знань, виробництво духовних багатств, науковий прогрес.

З наведеного випливає, що рушійною силою людського розвитку є постійно підтримуване протиріччя між здатністю до нарощування матеріальних та духовних потреб й обмеженістю природних, енергетичних ресурсів, використовуваних цивілізацією [18]. Водночас загострення екологічної ситуації відображає невідповідність між рівнем розвитку продуктивних сил, характером виробничих відносин і можливостями природи до відтворення ресурсів, тобто є сигналом переходу до нового типу матеріального виробництва (стадії матеріального розвитку).

Нами було досліджено відзеркалення основоположних законів розвитку системи "людина — природа", узагальнених Н. Реймерсом на основі досліджень В. Вернадського, П. Дансера, М. Коммонера та ін., у принципах розміщення продуктивних сил (табл. 2). Результати свідчать, що особливістю сучасного незадовільного екологічного стану є технологічний рівень використання законів природи, пов'язаний з переходом від макрорівня (наприклад, проста обробка матеріалів, основою якої є механічний вплив) через макрорівень (виробництво синтетичних сполук, селекція тощо) до молекулярного й атомарного рівнів (квантомеханічні, термоядерні процеси, генна інженерія тощо). Технологія виробництва нині будується на виокремленні та підсиленні природних процесів, спрямованих на досягнення певної мети, прискоренні виробництва кінцевої продукції.

У розвинутих країнах відбувається процес формування загальноінтелектуалізованих продуктивних сил. Тобто таких, коли людський фактор виступає як загальний інтелект, а праця — як загальна наукова праця. На такому етапі розвитку продуктивних сил виникають і стають основними принципово нові знаряддя праці: комплексна автоматизація виробничих процесів, масове використання електронно-обчислювальних машин, розвинута система інформації, екологічно чисті способи виробництва тощо.

Як проміжний підсумок зазначимо, що еволюція сприйняття у науковій думці продуктивних сил виводить на перший план екологічну складову їх розвитку та функціонування. З одного боку, екологізація розвитку продуктивних сил є закономірним еволюційним процесом. З іншого боку — поштовхом до екологізації стають сучасні кризові явища.

Протиріччя між кількісними та якісними параметрами продуктивних сил та суспільними умовами розвитку на різних етапах розвитку людства характеризувались різним рівнем гостроти, формою й засобами вирішення. Узагальнено антологію таких конфліктів можна представити докапіталістичною епохою, проблемами індустріального та сучасного етапу розвитку.

Існує думка, що система "людина — людина — машина", що була характерною для індустріальних продуктивних сил, поступово заміщується системою "людина — людина — машина" [22, с. 17]. Умовно людина знаходиться ззовні технологічного ланцюга, долаючи таким чином фізичні межі робочої сили — одного з лімітуючих факторів розвитку продуктивних сил. Втім, такі "необмежені" можливості розвитку сучасних продуктивних сил реалізуються в рамках різних за рівнями розвитку та соціальної організації підсистем світового господарства в умовах природно-ресурсних обмежень. Технологічні зрушення впливають на соціальні умови відтворення капіталу, динаміку та структуру інвестицій, форми концентрації та централізації капіталу, зміни у якості та кількості робочої сили тощо. Сучасний технологічний та науковий розвиток, який є планетарним, глобальним процесом, призводить до розвитку й загострення екологічних, продовольчих, енергетичних та цілого спектра здебільшого ресурсного характеру проблем, водночас опосередковано впливаючи на їх вирішення.

Проблематиці розвитку людства присвячено багато різнопланових досліджень, зокрема із соціальної економіки. М. Делягін [23] визначає світову кризу як зміну будови суспільства, для розв'язання трьох фундаментальних проблем управління, що лежать в її основі. Перша — "інформаційний вибух" (термінологія М. Делягіна), який призвів до перевищення кількості інформації над можли-

востями її обробки та управління. Друга — зміна роботи з формальної на творчу через комп'ютеризацію, причому нині не існує способів управління творчими колективами в "масових масштабах". Третя — переорієнтація інтересів людини з трансформації зовнішнього простору на зміну особистого світу, як наслідок глобалізації. Результатами цього є криза знання та науки та зниження ефективності системи управління.

Зокрема, отримала розвиток теорія, яка доводить, що більшість кризових явищ породжено домінуванням витратного підходу до виробництва, який спричиняє знищення (вичерпування) не тільки обмежених планетарних запасів сировини та енергії, а й позитивного організаційно-управлінського потенціалу основних продуктивних сил, перетворюючи їх на руйнівні [24]. Основа виробництва знищується на рівні зв'язків людини та природи, тому для подолання кризи слід змінити як форму продуктивних сил (зокрема, технологій), так і спрямованість процесів виробництва, а також їх розміщення у просторі.

Серед причин сучасних кризових явищ виділяють і штучність, "відчуженість" технології від природних процесів у антропогенних порушеннях, що вносяться у природні системи. Для оцінки впливу на навколишнє природне середовище зазвичай аналізують значення показників, що характеризують ланку відносин "продукція — відходи", у динаміці. Отримані бальні оцінки характеризують рівень прийнятності, а результатом оцінки є встановлення норм забруднення. За таких умов особливого значення набувають узагальнені показники.

Підсумовуючи викладене, можна сказати, що перехід від одного етапу розвитку суспільства до наступного природно не перериває розвитку (тобто не має, як правило, нищівного характеру) і не вимагає знищення наявних продуктивних сил. Новий виток розвитку може висвітлити деякі переваги минулого, за умов максимального повного використання потенціалу соціально-економічного розвитку.

Ми вважаємо, що одним із шляхів подолання негативних екологічних явищ та розв'язання проблем невідповідності сучасного етапу розвитку продуктивних сил та нинішньої системи управління вимогам сьогодення є, з одного боку, екологізація розвитку, з іншого — зміна погляду на продуктивні сили, тобто розгляд їх крізь призму структурно-динамічної теорії.

Назала екологізація — вивчення будь-яких питань з урахуванням екологічних факторів, або екологічний підхід до розв'язання проблем. Екологізація є багатовекторним процесом, який не обмежується конкретною сферою життя. Екологізація продуктивних сил вимагає екологізації свідомості, законодавства, управління тощо, що у поєднанні призведе до модифікації/ зміні закономірностей розміщення продуктивних сил, уявлення щодо ефективності цього розміщення, підходів до управління на всіх щаблях.

Екологізація продуктивних сил є еволюційним кроком, а запровадження принципів екологізації в державі створює підґрунтя для подолання кризових явищ на основі використання новітніх підходів до управління та нормативно-правового забезпечення соціально-економічного розвитку, покращення іміджу держави як основи для залучення додаткових інвестицій. Доведено, що успіх багатьох політичних, економічних, соціальних і технічних програм та проєктів як національного, або регіональ-

Таблиця 2. Зіставлення основоположних законів розвитку системи "людина — природа" та принципів розвитку й розміщення продуктивних сил

Закони системи «людина — природа»	Принципи розвитку і розміщення продуктивних сил
Правило історичного розвитку за рахунок суцесивного омолодження екосистем	Регіональної свободи та обмеженого централізму
Закон бумеранга, або зворотного зв'язку взаємодії людини та біосфери	Охорона навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів і впровадження ресурсозберігаючих технологій
Закон незамінності біосфери	Забезпечення здорових гігієнічних умов життя і праці населення
Закон оновлюваності біосфери	Вирівнювання рівнів економічного розвитку районів та областей
Закон незворотності взаємодії людини та біосфери	Обмеження надмірної концентрації промисловості в містах
Правило міри (ступеня можливостей) природних систем	Збалансованості та пропорційності розвитку
Принцип природності (натуральності)	Рационального розміщення виробництва
Закон зменшення віддання (природи)	Комплексного розміщення виробництва
Правило демографічної (техніко-соціально-економічної) насиченості	Внутрішньодержавного та міжнародного поділу праці
Правило прискореного історичного розвитку	Зміцнення обороноздатності країни; урахування інтересів економічної інтеграції в європейський і світовий простір

Джерело: складено на основі [19; 20, с. 21—23; 21, с. 11].

ного, так і світового масштабу, спрямованих на запобігання руйнації природного середовища і поліпшення його якості, у багатьох випадках буде визначатися правильним науково обґрунтованим співвідношенням цілей цих проєктів із загальнолюдськими цінностями, соціально-економічними та етичними нормами різних народів.

Варто зазначити, що розробка, запровадження і здійснення дієвої екологічної політики держави в цілому і окремих її регіонів — вагоме сучасне завдання; на зріла гостра необхідність трансформації державного управління в природоохоронній сфері з урахуванням світового досвіду і залученням як іноземних, так і внутрішніх інвестицій [4, с. 84]. Передумовами цього, на нашу думку, виступають: відносно молодий вік держави, споживацька модель розвитку, відсутність достатньої кількості маловідходних технологій, висока енерго- та матеріаломісткість промисловості, нестабільна ситуація в поставках і формуванні цін на енергоресурси, неефективне законодавство у галузі охорони природного середовища і факти його порушення, перехід держави до ринкової економіки тощо.

Екологізація продуктивних сил є багатогранною, місткою та різнобічною компонентою оновлення подальших реформ, зміст якої полягає у наповненні економіки інноваційними процесами, спрямованими на ефективність економічного зростання та підвищення добробуту народу в цілому.

Структурно-динамічна теорія описує процеси, в яких індивідуальні властивості об'єкта/ системи виникають в ході онтогенетичного розвитку. Ідея структурно-динамічної теорії, з позицій соціальних наук, полягає в тому, що індивідуальні особливості системи в тому вигляді, в якому вони зафіксовані при моніторингу або дослідженні, не є раз і назавжди ustalеним інваріантом, а виникають та "виробляються" протягом всього терміну існування (або спостереження) за визначеними законами. Саме ці закони формування індивідуальних особливостей зумовлені структурно-динамічною теорією та складають основний предмет досліджень.

Підхід до індивідуальних відмінностей з точки зору їх формування, динаміки дозволяє зняти багато з протиріч, що виникають у сучасних дослідженнях. Традиційний факторно-аналітичний підхід заснований на передумові, що за кожен елемент вирішення завдання відповідає свій елемент [когнітивної¹] сис-

¹ Термін "когнітивність" у широкому розумінні позначає сам процес пізнання або саме знання. В цьому контексті він може бути інтерпретований у соціокультурному розумінні як поява, "становлення" знань та концепцій, пов'язаних з цим знанням, що втілюються як в думках, так і діях.

теми і функціонування цього елемента визначає "успішність"/ефективність вирішення окремих завдань. Якщо вся множина завдань має спільний елемент, то елемент системи, що відповідає за їх виконання, набуває особливого значення, він бере участь у вирішенні широкого кола завдань і відповідно визначає загальну ефективність роботи системи. Структурно-динамічна теорія передбачає можливість, коли за вирішення окремого завдання може відповідати декілька елементів системи, а також зміну набору елементів, що відповідають для за вирішення цього завдання. Такий підхід дає можливість більш повно оцінити роботу системи.

Для проведення структурно-динамічного аналізу з позицій теорії та практики фінансового аналізу, з початку будується матриця, де в рядках основні та проміжні показники (рівень деталізації залежить від мети та об'єкту дослідження), а у колонках — значення за попередні та звітний періоди та динаміка змін. Побудова матриці дає змогу побачити вплив кожного проміжного та підсумкового показника, оцінити рівень впливу кожного з них та виділити окремі елементи для більш детального аналізу.

Структурно-динамічний аналіз кінцевого результату передбачає побудову матриці, де в рядках такі ж самі показники, що і раніше, але в колонках структура елементів формування кінцевого результату (наприклад, фінансового аналізу витрат, ефективності проведення програм тощо) теж за минулі та поточний періоди. Такий аналіз дозволяє зіставити результати з тими, що були раніше, та провести факторний аналіз "витрати — результати" (зміна витрат, доходів, цін на ресурси, ставок податків тощо).

У теорії управління структурно-динамічна теорія розглядається як частина системного аналізу, а також як альтернатива простої кількісної оцінки розвитку системи для пошуку та використання внутрішніх резервів розвитку. Для цього в теорії управління навіть вводять поняття "динамічного показника" та "динамічного нормативу".

У якості прикладу можна навести використання динамічного нормативу для отримання найбільш інформативних аналітичних висновків, що формулюватимуться в результаті зіставлення темпів зміни характеристик. Цей метод пропонує встановлення "норми розвитку" (еталонного розвитку) системи по кожному показнику. Техніка розрахунків зводиться до такого алгоритму: показники ранжуються в "еталонному" упорядкуванні, потім показникам дається номер відповідно до їх розташування за зростанням, прикінцевим етапом є побудова зведеного показника, що дозволить оцінити дії всієї сукупності факторів (в якості такого показника можна використовувати коефіцієнт рангової кореляції Спірмена).

У розміщенні продуктивних сил аналіз структурно-динамічних проблем / процесів розвитку будь-якої області, регіону, галузі передбачає аналіз динаміки основних показників розвитку.

Системно-динамічна теорія використовується у все більшому спектрі наукових досліджень. Вважаємо, що її використання для розуміння процесів у системі природоохоронної діяльності є актуальним та дозволить підвищити ефективність її функціонування, зокрема за рахунок переоцінки причинно-наслідкових зв'язків у системі.

Слід уточнити, що ми розуміємо під системно-динамічною теорією розвитку продуктивних сил.

У рамках системно-динамічної теорії системи (схеми) розміщення продуктивних сил повинні розглядатись з позицій їх постійного розвитку та зміни. Основною тезою теорії є той факт, що будь-які закономірності розвитку, показники стану розвитку си-

стеми тощо відбивають ситуацію на момент проведення дослідження і є результатом онтогенезу системи протягом всього періоду її існування та можуть й будувати змінюватись з часом. Також робиться припущення, що, з одного боку, за вирішення одного завдання може відповідати декілька елементів системи; з іншого — один елемент системи може забезпечувати вирішення кількох завдань / проблем. Звідти ефективність вирішення завдань визначається не тільки ефективністю функціонування ключових елементів, але і взаємозв'язками в системі та між завданнями, що потребують розв'язання.

Тоді предметом системно-динамічної теорії розміщення продуктивних сил є дослідження законів та закономірностей формування індивідуальних особливостей системи.

До основних принципів системно-динамічного аналізу процесів розвитку та розміщення продуктивних сил можна віднести:

- регулярність проведення моніторингу основних показників та тенденції розвитку;

- спадковість, тобто проведення спостережень ключових показників протягом тривалого проміжку часу та незмінність їх при переході від одної системи/методики моніторингу/аналізу до іншої (що дає можливість досліджувати динаміку та передбачати тенденції розвитку);

- об'єктивність та науковість, тобто інформація для аналізу не повинна збиратись згідно з науково обґрунтованим переліком основних показників і не залежати від "очікуваних" результатах дослідження;

- практична значимість та суттєвість, є наслідком попередніх принципів, та визначає практичну спрямованість досліджень;

- динамічність;

- узгодженість та взаємопов'язаність, що дозволить адекватно оцінити взаємний вплив та взаємозв'язок між елементами системи та результатами;

- однозначність в інтерпретації результатів — важливий принцип аналізу, що дозволяє уникнути спекулювань результатами досліджень;

- оперативність у прийнятті рішень.

Практичне застосування системно-динамічної теорії для дослідження процесів у системі розміщення продуктивних сил може будуватись на аналізі основних показників роботи системи шляхом побудови матриць. Перша — оцінка впливу проміжного та фінального показників для виділення вузьких місць та елементів для більш детального аналізу (в рядках основні та проміжні показники (рівень деталізації залежить від мети та об'єкта дослідження), а у колонках — значення за попередні та звітний періоди та динаміка змін). Друга — факторний аналіз витрати — результати (в рядках такі ж самі показники, що і раніше, але в колонках структура елементів формування кінцевого результату (наприклад, фінансового аналізу витрат, ефективності проведення програм тощо) теж за минулі та поточний періоди). Зауважимо, що витрати та результати не повинні бути суто фінансовими, а повинні мати числовий вигляд. На основі визначення "динамічного нормативу", як показника еталонного (запланованого) розвитку. З метою аналізу обрані показники (рівень деталізації залежить від мети та об'єкта дослідження) ранжуються в "еталонному" упорядкуванні, потім показникам дається номер відповідно до їх розташування за зростанням, прикінцевим етапом є побудова зведеного показника, що дозволить оцінити дії всієї сукупності факторів.

ВИСНОВКИ

У підсумку зазначимо, що на сучасному етапі розвитку суспільних відносин, коли всі процеси зміню-

ються, прискорюються та ускладнюються, а про розвиток людства можна сказати словами філософів "...я змінююся занадто швидко, моє сьогодні спростовує моє вчора. Я все частіше перепливаю сходинки, коли піднімаюся, проте жодна з них не прощає мені цього" [25]. Система підходів до природокористування та аналізу системи регулювання природоохоронної діяльності потребує нових підходів, що задовольнятимуть сучасні вимоги та відповідатимуть викликам. Ми вважаємо, що саме такою теорією та підходом до аналізу й прийняття рішень є системно-динамічна теорія.

Системно-динамічна теорія повинна стати основою для дослідження складної штучної динамічної та зазвичай постійної системи природоохоронної діяльності, якій притаманні всі властивості системи та яка перебуває у постійному розвитку та прагне стану біфуркаційної сталості.

В якості висновку зауважимо, що поява структурно-динамічної теорії є відповіддю на сучасні виклики та постійні зміни в оточуючому середовищі (не тільки і не стільки природному, скільки політичному, інституційному, економічному). Серед найбільш розповсюджених нині інструментів, що діють в рамках основних принципів даної теорії, можна вказати інтегроване управління прибережними смугами, процедури стратегічної екологічної оцінки (планів, програм, проектів) та стратегічного екологічного аналізу наслідків комплексних програм, що перебувають на стадії формування (наприклад, комплексні програми щодо відбору та реалізації проектів на основі часткового або повного фінансування з боку міжнародних або європейських фінансових структур), використання можливостей е-уряду (так званого електронного уряду) тощо. Розвиток таких інструментів дозволить зробити якісний стрибок у втіленні постулатів сталого розвитку та "зеленої економіки" в практику господарювання.

Отже, структурно-динамічна теорія повинна стати основою для дослідження складної штучної динамічної та зазвичай постійної системи природоохоронної діяльності, якій притаманні всі властивості системи та яка перебуває у постійному розвитку та прагне стану біфуркаційної сталості.

Література:

1. Борщевський П.П. Методологічні основи економічної оцінки використання, відтворення і збереження природних ресурсів в продовольчому комплексі / Борщевський П.П., Коваленко А.О. // Екологічність продукції АПК: економіка та технологія: матеріали конф. — Суми: Козацький вал, 1999. — Т. 1. — С. 12—17.
2. Прогнозування соціально-економічного розвитку регіону: питання теорії і методології / [Бойко Є.І., Войцехівський В.Б., Грита Я.В., Ішук С.О., Бондарчук — Грита Г.В.]; Є.І. Бойко (ред.). — Львів: ІРД НАН України, 2005. — 234 с.
3. Методологічні засади комплексного розвитку і розміщення продуктивних сил регіонів / [Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І., Антоньєва Л.С., Горська О.В.]. — К.: РВПС України, 1998. — 158 с.
4. Данилишин Б.М. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікрорегіональний рівень / Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І. — Вінниця: Книга-Вега, 2007. — 572 с.
5. Кравців В.С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації) / В.С. Кравців. — Львів: ІРД НАН України, 2007. — 338 с.
6. Харічков С.К. Основи діагностики комплексного природокористування: регіональний вимір: монографія / М.Д. Балджи, С.К. Харічков. — Одеса: ІПРЕД НАН

України, 2008. — 144 с.

7. Гаман П.І. Державна політика екологічного розвитку економіки в трансформаційний період: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Гаман П.І. — Запоріжжя, 2005. — 176 с.
8. Економіка та організація виробництва / [В.Г. Герасимчук, А.Е. Розенплентер, В.І. Кривда, А.М. Колот, К.В. Березовський]. — К.: Знання, 2007. — 678 с.
9. Паламарчук В.О. Еколого-економічні та соціальні нариси з проблем природокористування / В.О. Паламарчук, Є.В. Мішенін, П.І. Коренюк. — Д.: Пороги, 2004. — 258 с.
10. Бутрим О.В. Розвиток і розміщення потенційно небезпечних виробництв у містах України та їх вплив на економіку техногенно- екологічної безпеки: дис. ... канд. екон. наук: 08.10.01 / Бутрим О.В. — К., 1998. — 239 с.
11. Волошин С.М. Соціально-економічне дослідження надзвичайних ситуацій техногенного і природного походження (нормативно-правові та методичні аспекти) / С.М. Волишин, Є.В. Хлобистов // Регіональна економіка. — 2000. — № 3. — С. 213—218.
12. Дорогунцов С.И. Управление техногенно-экологической безопасностью в контексте парадигмы устойчивого развития: концепция системно-динамического решения / Дорогунцов С.И., Ральчук А.Н. — К.: Наук. думка, 2002. — 200 с.
13. Лютке Х. Продуктивные силы как системообразующее понятие в учении Фридриха Листа / Х. Лютке // Философская культура: Санкт-Петербург. — 2005. — № 2. — С. 31—52.
14. Маркс К. Сочинения. / К. Маркс, Ф. Энгельс. — 2-е изд. — М.: Политиздат. — Т. 19. — 1960. — С. 400—421.
15. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. — 4-е изд. — М.: Политиздат, 1981. — 445 с.
16. Економічна енциклопедія: у 3 т. [редкол: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. — К.: Вид. центр "Академія", 2002. — Т. 3. — 2002. — 952 с.
17. Політична економія / [К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Беляєв та ін.]; під ред. доктор екон. наук, проф. К.Т. Кривенка. — К.: КНЕУ, 2001. — 508 с.
18. Быстряков Ю.И. Экономика и экология / Быстряков Ю.И., Колосов А.В. — М.: ВО "Агропромиздат", 1992. — 234 с.
19. Реймерс Н.Ф. Экология: Теории, законы, правила, принципы и гипотезы / Н.Ф. Реймерс. — М.: Россия молодая, 1994. — 366 с.
20. Данилишин Б.М. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / Б.М. Данилишин, Д.В. Клиновий, Т.В. Пепа / За ред. Б.М. Данилишина. — Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. — 688 с.
21. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка / [Г.П. Баб'як, В.Я. Брич, М.П. Дусановська та ін.]; за ред. Є.П. Качана. — К.: Вища шк., 1999. — 375 с.
22. Семенов Ю. Современный мир и основные тенденции его развития / Ю. Семенов // Скепсис. — 2009. — № 5. — С. 15—25.
23. Делягин М. Мы переживаем два разных кризиса — мировой и российский [Электронный ресурс] / М. Делягин // Форум. мск: открытая электронная газета. — 2009. — Режим доступа: <http://forum-msk.org/material/economic/796462.html>
24. Рофман В.М. Мировой кризис [Электронный ресурс] / В.М. Рофман // Портал "Экология, как стиль жизни". — Режим доступа: http://eco-gas.ru/articles.php?article_id=2
25. Ницше Ф. Так говорил Заратустра: книга для всех и ни для кого / Ю.М. Антоновский (пер.с нем.). — Х.: Фолио, 2007. — 576 с.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2011 р.